

KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARINING MANTIQIY TAFAKKURLARINI
TA'LIM JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI**Zuxra Akramova***Jizzax davlat pedagogika universiteti sirtqi bo'lim "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tafakkur va tafakkur shakllari haqida qisqacha ma'lumot berilgan hamda bir necha psixologlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda mantiqiy masalalarni qo'llash orqali bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir 1-sinf matematika darsidan 1 soatlik dars ishlanma ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tafakkur, tafakkur shakllari, tushuncha, hukm, xulosa, tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, fikrlash, mantiqiy masala, sonli bog'lanish.

Аннотация: В данной статье дается краткий обзор мышления и форм мышления, а также взгляды некоторых психологов. Существует также 1-часовой урок математики от математики 1 класса, чтобы помочь детям развить логическое мышление, используя логические задачи для развития своих навыков логического мышления в начальной школе.

Ключевые слова: Мышление, шкалы мышления, понятие, суждение, вывод, анализ, обобщение, сравнение, абстракция, уточнение, мышление, логическая задача, числовая связь.

Annotation: This article gives a brief overview of thinking and forms of thinking, as well as the views of several psychologists. There is also a 1-hour math lesson from Grade 1 Math to help children develop logical thinking by using logical problems to develop their logical thinking skills in elementary school.

Keywords: Contemplation, contemplation, concept, judgment, conclusion, analysis, generalization, comparison, abstraction, clarification, reasoning, logical problem, numerical connection.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi"⁷⁵.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga katta ehtiyoj bor.

Ikki tipdagi o'quvchining qobiliyatiga diqqatimizni jalb etamiz:

⁷⁵Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.

Arifmetikani oson o'zlashtiruvchi o'quvchilarning faolligi va fikrlashlarining egiluvchanligi, yangi masalaga yechish usulini topish zarur bo'lgan muammo deb qarashlariga masala shartini analiz qilgan holda masalani yechishga shoshilmaslikda ravshanroq namoyon bo'ladi. Masalaning ayrim tomonlarini yechishga kirishar ekan, masalaning to'la shartini diqqat markazlarida tutadilar, ushbu amalni bajarish kerakmi, yoki kerak emasligini bir necha bor o'z oldilariga qo'yadilar. Doimo masalaning oxirgi savoli va masala shartidagi boshqa berilganlarni nazarda tutadilar.

Analizning eng qiyin turi o'ziga xos, ya'ni keyingi amallarga qaratilgan "Oldindan ko'rish" tarzidagi hisoblash bo'lib, buni o'quvchilar boshlang'ich sinflardayoq tushunib oladilar.

Arifmetikani o'rganishda zaif qobiliyatga ega bo'lgan o'quvchilar bu holda odatda o'quvchi o'qituvchi qo'ygan vazifadan chekinadi, uni o'qitish bo'yicha, shuningdek tarbiyaviy talablariga itoat etmaydi. Bu holni o'qishning birinchi kunlaridayoq payqash mumkin.

Bunday bolalarni o'quv jarayonida so'nggi kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ular o'quv materialini sekinlik bilan o'zlashtirish jihatidan farq qiladilar. Sinfning ko'pchilik o'quvchilari qo'shish jarayonini bajarishda ancha takomillashgan birliklar guruhi bilan hisoblashishga o'tganlar, bu bolalar esa elementar usul, ya'ni bittalab sanash orqali hisoblashda davom etadilar. Yoki o'quvchilarning ko'pchilik qismi ismsiz hisoblashga o'tganda, bu bolalar hisoblash jarayonida hali ham barmoqlaridan yoki tayoqchalardan foydalanadilar va hakoza.

O'zlashtirishning bu susaygan holati fikrlash faoliyatining past darajasidan darak beradi. Dastavval yakunlash qobiliyatining bo'shligi yorqin ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi tayoqchadan foydalanib ko'p marta, aytaylik 3 ni 4 ga qo'shgan, hatto undan 3 qalamga 4 qalamni qo'shsak necha qalam bo'ladi? O'qituvchi, u yoki "Bilmayman" deb javob beradi, yoki ularni qaytadan sanash uchun qalamlar tomon yugurib qoladi.

Hamma o'quvchilarda o'qishga ijobiy munosabatni, egiluvchan fikrlashning shakllanishini maqsad qilib qo'yish lozim. Bu bilan ularning bunday shaxsiy xususiyatlaridagi farqni barobarlash mumkin. O'quv va amaliy o'quv hamda mahoratlarni shakllantirishda ham ana shunday vazifani qo'yish kerak; hamma bolalarda bu xususiyat yanada yuqori darajagacha ko'tarilishi kerak.

Individual – psixologik farqni kuchaytirish uchun uni chuqurlashtirish ustida gap bormoqda. Bu birinchi navbatda aqlning ma'lum tarzda shakllanishi hamda ilmiy va badiiy ijodda yorqin namoyon bo'lgan qobiliyatlari bilan bog'liq shaxsiy tomonlariga taalluqli bo'lishi kerak.

Bundan tashqari har bir o'quvchida qandaydir kuchli tomoni bo'lishi mumkin, u bilan ishlashda unga tayanish lozim. Yuqorida aytib o'tilgan xususiyat egalari harakati psixologik nuqtai nazardan olib qaraladigan bo'lsa, ularning tafakkuriga bog'liq. Tafakkur qanday jarayon degan savol tug'iladi.

Umumiy psixologiya darslarida tafakkurga turlicha ta'riflar berilgan. P.I.Ivanovning darsligida "Tafakkur insonning shunday aqliy faoliyatidir-ki, bu faoliyat

voqelikni eng aniq, to'liq, chuqur va umumlashtirib aks ettirishga, insonning yanada oqilona amaliy faoliyat bilan shug'ullanishga imkon beradi" deb ta'riflaydi.

M.V.Galizo "Tafakkur voqelikning umumlashgan holda so'z va o'tmish tajriba vositalarida aks ettirilishi" ekanligini bayon qiladi.

A.V.Petrovskiy tahriri ostidagi darslikda tafakkurga ushbu shaklda ta'rif o'z ifodasini topgan. Tafakkur ijtimoiy nutq bilan chambarchas bog'liq, muhim bir yangilik qoldirish, qidirish va ochishdan iborat psixologik protsessdir, boshqacha qilib aytganda tafakkur voqelikni analiz va sintez qilishda uni bevosita va umumlashtirib aks ettirish jarayoni.

O.K.Tixomirovning fikricha "Tafakkur bu - o'z mahsuloti bilan voqelikni umumlashtirib bevosita aks ettirishni xarakterlaydigan umumlashtirish darajasiga va foydalanadigan vositalarga hamda o'sha umumlashmalar yangiligiga bog'liq ravishda turlarga ajratishdan iborat jarayon, bilish faoliyatidir"⁷⁶.

E.G'oziyev ko'pchilik fikriga suyangan holda, tafakkurga quyidagi shartli ta'rifni bergan. "Tafakkur atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bevosita umumlashgan holda aks ettiruvchi psixik jarayon ijtimoiy-sababiy bog'lanishlarni anglashga yangilik ochishga va bashorat qilishga yo'naltirilgan aqliy faoliyatdir".

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir⁷⁷.

Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz'iy, konkret yoki mavhum bo'lishi mumkin.

Hukm - atrofdagi narsa, hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko'p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog'liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg'on bo'ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo'lib, ular fikrlar, hukmlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to'xtalib o'tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o'rganishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko'rgazmali-amaliylikdan ko'rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

⁷⁶ Barkamol avlod orzusi- Toshkent.: 1999, 205- b.

⁷⁷ Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: "Знание", 1989 г. С. 75.

Taqqoslash - o'xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi - hissiy ko'rgazmalilikdan fikr yuritishga o'tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiya o'tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini toppish orqali namoyon bo'ladi.

Mavhumiylilik va aniqlashtirish birligi muammoni o'rganish jarayonida o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Quyida 1-sinf matematika fanidan 1 soatlik dars namunasini keltiramiz.

1-bo'lim

10-dars

Darsning maqsadi

•ranglar, shakllar va tovushlardan foydalanib, turli qonuniyatlar asosida ketma-ketliklar tuzish

Asosiy tushunchalar

•ranglar, shakllar va tovushlar ketmaketligi

Didaktik materiallar

•turli barglar, cho'plar (Har bir o'quvchi uchun)

•darslik ilovasidagi yassi shakllar (har bir o'quvchi uchun)

Standartlar

O'BTD.M.01.AMY.KK.1 Berilgan qoidaga mos keluvchi ranglar ketma-ketligini tuzadi va uni davom ettiradi

Ranglar, shakllar va tovushlar ketma-ketligi

KIRISH

5 daqiqa

KUN MASHQI

3 daqiqa

- **Kalendar:** O‘quvchilardan bugungi kun va oy so‘raladi.
- **Sanash:** 10 dan 1 gacha sanaladi
- **Mashq:** “Xatolikni top” mashqi
- **Keling, bugun biz siz bilan “Xatolikni top” o‘yinini o‘ynaymiz. Doskada nimalarni ko‘ryapsiz? Ketma-ketligiga qarang va xatolikni to‘g‘rilang.**

O‘tgan mavzuni takrorlash

2

daqiq

Ketma-ketlikdagi qonuniyatni aniqlash uchun nimalarga e‘tibor berish kerak?

ASOSIY QISM

40

daqiq

Misolni ko‘rsatish va mustaqil ish 5

daqiq

Bugun biz siz bilan yoqtirgan ranglar, shakllar va tovushlardan foydalanib, turli qonuniyatlar asosida ketma-ketliklar tuzishga oid mashqlar bajaramiz

Berilgan 3 xil turdagi qalamlarga qarang. Ulardan ketma-ketlik tuzib ko‘ring-chi.

Doska oldiga 2 yoki 3 nafar o‘quvchi chiqib, o‘z qonuniyatini tuzadi.

Muhokama

15 daqiqa

1-QISM O‘quvchilar javoblari bilan o‘rtoqlashadilar

Kamida 3 nafar o‘quvchidan sinfga javoblarni topish jarayonini tushuntirishlarini so‘rang.

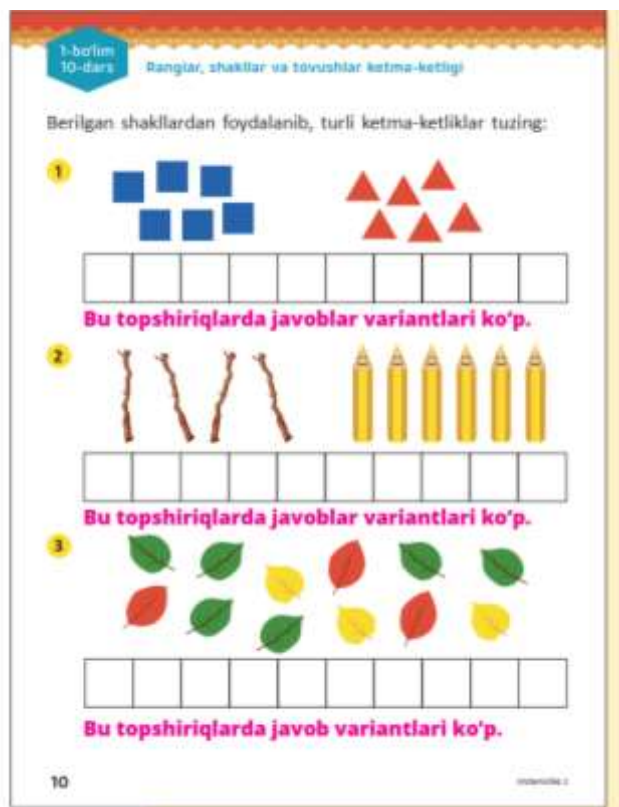
- Qanday ketma-ketlik tuzdingiz?
- Ketma-ketlikning qonuniyatini tushuntirib bering.
- Shu qonuniyatga oid shakllar yoki tovushlar yordamida ketma-ketlik tuza olasizmi?

Tushuntirish modeli

Ketma-ketliklarni turli xil ko‘rinishda, ya‘ni rang, shakl, ham rang, ham shakl va tovushlarga ko‘ra tuzish mumkin. Uch xil turdagi qalamlardan ketma-ketlik tuzmoqchi bo‘lsak, uning qonuniyatini rangiga ko‘ra hosil qilganimiz qulayroq. Masalan, qizil qalam – yashil qalam - ko‘k Qalam.

Xato javoblarni muhokama qilish

Men taniydigan bolalar menga shaklning rangi asosida ketma-ketlik tuzib bo‘lmaydi deb aytishdi. Shu javobga siz nima deysiz? To‘g‘rimi yoki noto‘g‘ri? Nima uchun? Bu o‘quvchiga nima deb javob bergan bo‘lar edingiz?

O'quvchilarga to'g'ri javob berishlarida va xatoni tushuntirishlarida yordam bering

2-QISM Misol va yangi topshiriq

Muhokama mavzusi

• Ranglar, shakllar va tovushlardan foydalanib, turli qonuniyatlar asosida ketma-ketliklar tuzish

1-topshiriqni tushuntiring va shakllarni doskaga chizing. Topshiriqni o'quvchilarning javoblari asosida tushuntiring.

Keling, endi yana bir misolni yechaylik. Bu misolni yechganda, biz, birinchidan...

- Shaklning tomonlariga ahamiyat beramiz.
- Shaklning rangiga ahamiyat beramiz.
- Endi birgalikda qonuniyat tuzib, shu qonuniyat asosida ketma-ketlikni doskaga chizamiz. Keyin uni daftaringizga ko'chirasiz.

Amaliy topshiriq

15 daqiqa

• O'quvchilarga topshiriqni yakka holda yoki partadoshi bilan bajarishlarini ayting.

- Darslikdagi shakllar ilovasini ochib, shakllarni qirqib olishini ayting.

O'quvchilarda kerakli o'quv qurollari borligiga amin bo'ling.

• O'quvchilar guruhda ishlaydilar. Darslik ilovasidagi har biri 3 tadan olingan shakllar, qo'l ostidagi shakl va predmetlardan (barglar, cho'pchalar) foydalanib qonuniyat tuzadilar.

- Tuzilgan qonuniyat asosida rang va tovushlarni ishlatib, ketma-ketlik tuzadilar

O'qituvchining kuzatishlari

O'qituvchi o'quvchilar topshiriqni bajarayotganida, qonuniyatning to'g'ri davom ettirilishiga e'tibor berishi kerak.

Darsga yakun yasash (*butun sinf*)

5 daqiqa

Darsga yakun yasash: “Bugun nimalarni o'rgandik?”, “Shakllarni joylashtirishda ularning nimalariga e'tibor berish kerak?” kabi savollar beriladi.

Agar o'quvchi topshiriqni yengillik bilan bajarayotgan bo'lsa, shakllar turini ko'paytiring.

Agar topshiriqning ko'p qismi to'g'ri bajarilgan bo'lsa, shu topshiriqni bajarishda davom etadi.

Agar topshiriqni bajarishga qiynalayotgan bo'lsa, shakllar turi kamaytiriladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida keltirilgan materiallar o'zining qiziqarliligi, tuzilishi bilan bolalarga yaqindir. Boshqotirmalar, matematik mantiqiy masalalar o'quvchilarni shunday sharoitga soladiki o'quvchilar o'ylashga, fikr yuritishga majbur bo'ladilar. Dars jarayonida o'quvchilarda hosil bo'lgan ijobiy his – tuyg'ular ularga aqliy qobiliyatlarni shakllantirishda asosiy shartlardan biri bo'lib hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini shakllantirishga qaratilgan sistemali ravishda olib borilgan ishning ijobiy natija berishi mantiqiy tafakkurning shakllanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.

2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном протсесе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.

3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.

4. Rahmatova F. A., Akramova Z. B. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 4. – С. 133-137.

5. Akramova Z. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 13. – С. 417-422.

6. Akramova Z. Boshlang'ich sinf matematikasini o'qitishda “to'rt bo'yoq muammosi” ga oid masalalarning o'rni //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – T. 2. – №. 3.

7. Akramova Z. WAYS TO FORM STUDENTS'LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS //INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 6-9.

8. Akramova Z., Gulmamatova S. KICHIK MAKTAB YOSHI O 'QUVCHISINING TAFAKKURI O 'SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI //Педагогика и психология в

современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 38-40.

9. Matematika 1 O'qituvchilar uchun qo'llanma. Toshkent-2022

10. Akramova Z. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI DARS JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 360-367.